

Andrzej Czyżewski, Agnieszka Poczta

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

WPŁYW LIBERALIZACJI WYMIANY ZAGRANICZNEJ NA STOSUNKI HANDLOWE NA WYBRANYCH RYNKACH ROLNYCH KRAJÓW WYSOKO ROZWINIĘTYCH

1. Wstęp

Podstawowym celem funkcjonowania Światowej Organizacji Handlu (WTO) jest doprowadzenie do jak najpełniejszej liberalizacji handlu zagranicznego, czego efektem ma być zwiększenie się dobrobytu światowego. Podpisane w 1995 r. w Marakeszu Porozumienie w sprawie rolnictwa GATT/WTO miało uregulować dotychczas pomijany na forum WTO problem handlu zagranicznego produktami rolnymi i stanowiło próbę zahamowania coraz silniej rozwijającego się protekcjonizmu w sektorze rolno-żywnościowym krajów rozwiniętych. Porozumienie¹ zostało podzielone na trzy główne części dotyczące: dostępu do rynku², subsydiów eksportowych³ oraz wsparcia wewnętrznego⁴ [WTO 1994]. Miało ono przełamać domi-

¹ Więcej na temat Porozumienia w sprawie rolnictwa GATT/WTO zob. [Kaczurba, Kawecka-Wyrzykowska 2002; Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004; Tangermann 2001].

² Postanowienie w sprawie dostępu rynku obejmowało kwestie: taryfikacji, związania wszystkich cel na produkty rolne i ich stopniowej redukcji oraz kwot minimalnego i bieżącego dostępu do rynku.

³ Postanowienie w sprawie subsydiów eksportowych zobowiązało państwa członkowskie WTO do ich redukcji o 36% w stosunku do okresu bazowego 1986-1990 oraz do niewprowadzania nowych subsydiów na towary, które nie były nimi objęte w okresie bazowym. Kraje rozwinięte musiały też w ciągu sześciu lat od podpisania Porozumienia ograniczyć wolumen subsydiowanego eksportu rolnego o 21%.

⁴ Instrumenty wewnętrznej polityki wspierania rolnictwa podzielono na trzy grupy zwane trzema „pudłami”. **Pudło „żółte”** (amber box) obejmowało środki bezpośredniego oddziaływania na produkcję, które zniekształcały procesy rynkowe, mierzone były wskaźnikiem AMS i miały zostać zredukowane o 20% w ciągu sześciu lat w stosunku do wielkości bazowej z lat 1986-1988. Do **pudła „niebieskiego”** (blue box) zakwalifikowano środki powodujące minimalne zakłócenia w handlu i mecha-

nację krajów rozwiniętych na światowych rynkach rolnych i umożliwić krajom rozwijającym się uzyskanie dostępu do rynków krajów rozwiniętych. Celem artykułu jest zbadanie, jakie skutki Postanowienie w sprawie rolnictwa GATT/WTO wywarło na stosunkach handlowych krajów wysoko rozwiniętych. Za kraje rozwinięte przyjęto kraje członkowskie OECD, analizie poddano jednak tylko te, których import bądź eksport stanowił istotny udział w obrotach handlowych na wybranych rynkach rolnych. Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu analiza dotyczy jedynie trzech rynków (pszenicy, wołowiny, wieprzowiny), najważniejszych z punktu widzenia rolnictwa europejskiego.

2. Liberalizacja a konkurencyjność w wymianie zagranicznej

Korzystne warunki produkcyjne, czy to wynikające z uwarunkowań klimatycznych, czy z kosztów siły roboczej, powinny umożliwiać niektórym krajom osiąganie dużych korzyści z eksportu produktów rolnych ze względu na możliwość oferowania konkurencyjnych cen. Jednakże owe przewagi konkurencyjne były i nadal w znacznym stopniu są neutralizowane przez rosnący poziom subsydiów eksportowych i innych form protekcjonizmu w krajach rozwiniętych, zwłaszcza w krajach UE. Jednym z głównych celów regulacji WTO w zakresie polityki rolnej jest próba przywrócenia owej „naturalnej” konkurencyjności wynikającej z efektywnej alokacji zasobów. Tak więc, po pierwsze, kraje rozwijające się zostały w Porozumieniu potraktowane łagodniej, jeżeli chodzi o prawne zobowiązania do redukcji cel, wsparcia i subsydiów eksportowych. Natomiast ostrzejsze potraktowanie krajów rozwiniętych, przede wszystkim poprzez większą redukcję cel, miało spowodować, że rynki rolne tych krajów będą bardziej otwarte, a więc zwiększeniu ulegnie głównie wielkość importu. Po drugie, ograniczenie wsparcia cen rynkowych powinno wpłynąć na spadek tych cen oraz na zmniejszenie wielkości produkcji rolnej i jednocześnie zwiększenie wielkości konsumpcji, co w rezultacie miało ograniczyć nadwyżki podaży często występujące w krajach rozwiniętych. Po trzecie, zmniejszenie się nadwyżek podaży oraz redukcja subsydiów eksportowych powinny wywołać spadek wielkości eksportu produktów rolnych z krajów rozwiniętych oraz jego udziału w eksporcie światowym. Po czwarte, powinien nastąpić proces konwergencji cen w krajach rozwiniętych i cen światowych. W skali globalnej natomiast efektem przepisów liberalizujących handel powinien być wzrost stosunku wielkości eksportu produktów rolnych do wielkości ich produkcji, co oznaczałoby „poszerzenie” rynku, czyli likwidację części barier handlowych [Sumner, Lee 2000, s. 710].

nizmach rynkowych i założono, iż poziom wsparcia będący wynikiem tych instrumentów nie będzie obniżany, chyba że przekroczy poziom z 1992 roku. Do **pułta „zielonego”** (*green box*) zaliczono instrumenty nieposiadające bezpośredniego negatywnego wpływu na wolny handel i procesy rynkowe. Instrumenty wsparcia w ramach tego pułta nie podlegały redukcji.

3. Efekty liberalizacji handlu artykułami rolnymi na wybranych rynkach rolnych

Na światowym rynku pszenicy od roku 1997 można zauważyć tendencję spadkową wielkości jej produkcji. Dotyczy to głównie krajów rozwiniętych, szczególnie USA i Kanady (tab. 1). Około 20% światowej produkcji pszenicy jest eksportowane i od czasu podpisania Porozumienia w sprawie rolnictwa WTO w 1995 r. wartość ta powoli się zwiększała, co wskazywać może na zmniejszenie się barier w handlu pszenicą. Do największych eksporterów pszenicy należą kraje rozwinięte (m.in. USA, Kanada, Australia, kraje UE), których łączny udział w światowym eksporcie wynosił w 1995 r. aż 95%, ale w ciągu 10 lat od RU GATT wskaźnik ten spadł do 85%. Również relacja wielkości eksportu pszenicy do wielkości produkcji w krajach rozwiniętych uległa zmniejszeniu. Spadek wielkości eksportu pszenicy dotyczy zwłaszcza USA, Kanady i krajów UE (tab. 1). Do przyczyn tego spadku należy zaliczyć m.in. konieczność obniżenia wolumenu subsydiowanego eksportu

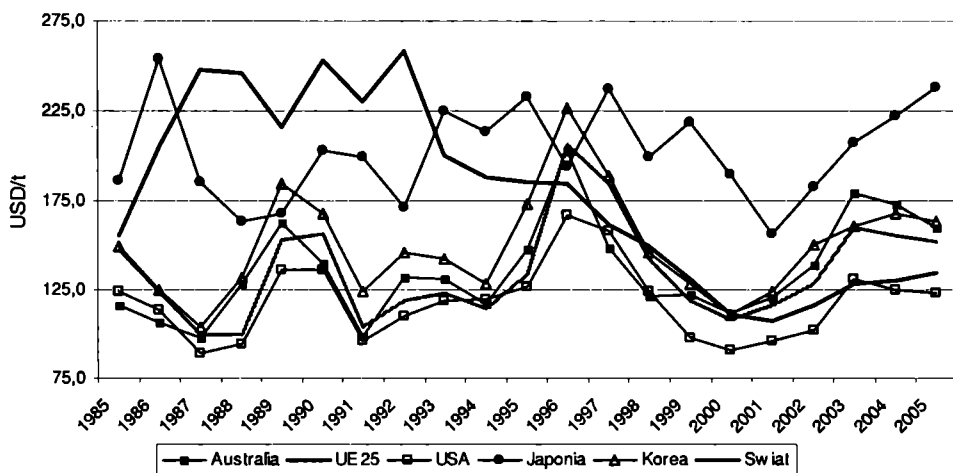
Tabela 1. Zmiany w wielkości produkcji, zużycia, eksportu i importu pszenicy
w krajach rozwiniętych po 1995 r. (w mln t)

Rok		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Eksporterzy												
Australia	produkcja	9,0	16,5	22,9	19,2	21,5	24,8	22,1	24,3	10,1	24,9	20,4
	zużycie*	3,9	4,1	3,5	4,1	4,3	4,6	4,7	4,8	5,8	4,6	4,5
	eksport	6,3	13,3	19,2	15,7	16,4	17,8	16,1	16,3	9,1	18,0	19,6
Kanada	produkcja	22,9	25,0	29,8	24,3	24,1	27,0	26,5	20,6	16,2	23,6	25,8
	zużycie*	7,6	7,8	8,2	7,4	8,0	8,4	7,5	7,4	8,2	7,5	8,7
	eksport	20,8	16,2	19,4	20,0	14,7	18,3	17,1	16,2	9,2	15,7	16,0
UE 25	produkcja	105,8	118,2	114,5	123,9	114,8	123,9	113,7	124,3	106,8	133,7	127,7
	zużycie*	96,5	97,9	100,7	105,5	105,9	109,5	111,8	116,4	108,2	115,5	116,4
	eksport	14,4	18,7	15,4	15,4	18,6	16,1	12,3	17,8	10,3	15,7	17,0
USA	produkcja	59,4	62,0	67,5	69,3	62,5	60,6	53,0	43,7	63,8	58,7	58,6
	zużycie*	31,0	35,4	34,2	37,6	35,4	36,2	32,4	30,5	32,6	32,3	31,3
	eksport	33,8	27,3	28,3	28,5	29,6	28,9	26,2	23,1	31,6	27,2	27,5
Importerzy												
Japonia	produkcja	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,9	0,8	0,8
	zużycie*	6,4	6,4	6,3	6,2	6,3	6,5	6,1	7,1	6,2	6,1	6,2
	import	5,8	5,9	6,0	5,7	5,6	5,9	5,5	5,9	5,4	5,4	5,3
Korea	zużycie*	2,9	3,3	4,2	4,4	3,3	3,3	3,9	3,9	3,8	4,1	4,2
	import	3,0	3,3	4,2	4,3	3,3	3,3	3,8	3,9	3,8	4,1	4,2

* całkowite krajowe zużycie – konsumpcja plus zużycie produkcyjne.

Źródło: zestawienie własne na podstawie OECD, *Agricultural Outlook Tables* 2005.

pszenicy wynikającą z postanowień WTO⁵ oraz zmniejszenie się nadwyżki podaży, co z kolei było wynikiem większego zużycia wewnętrznego i mniejszej wielkości produkcji będących reakcją na obniżkę ceny pszenicy. Zbliżenie się poziomu cen pszenicy w krajach rozwiniętych do cen obowiązujących na rynkach światowych (dotyczy to szczególnie krajów UE) oraz ogólne obniżenie poziomu cen na pszenicę (rys. 1) było wynikiem zastąpienia przez te państwa instrumentów⁶ wsparcia cen rynkowych przez instrumenty wsparcia bezpośredniego.

Na rysunku nie umieszczono krzywej odpowiadającej cenie wieprzowiny w Kanadzie, gdyż była ona prawie zbieżna z krzywą ceny światowej.

Rys. 1. Kształtowanie się cen pszenicy na rynkach państw rozwiniętych po 1995 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *Agricultural Outlook Tables* 2005.

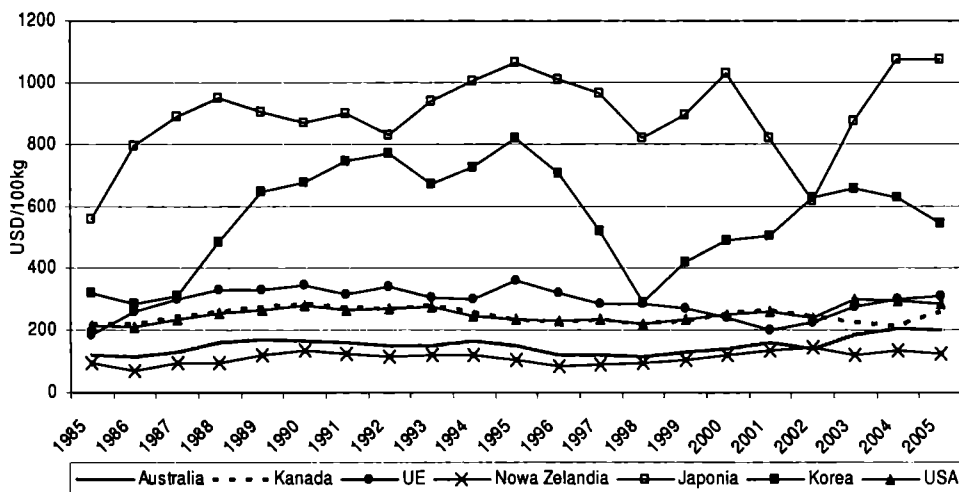
Na światowym rynku wołowiny, zarówno przed, jak i po 1995 r. wielkość produkcji rosła. Wyjątkiem były kraje UE, Japonia i Korea, gdzie odnotowano spadek wielkości produkcji wołowiny (tab. 2). Z kolei wielkość światowego eksportu wołowiny od 1992 r. zaczęła gwałtownie spadać, co dotyczy również udziału eksportu w wielkości produkcji, który wynosi obecnie jedynie ok. 2%. W strukturze eksportu wołowiny dominują kraje rozwinięte (m.in. Australia, Kanada, kraje UE, Nowa Zelandia), przy czym ich udział ciągle rośnie i wynosi obecnie ok. 95%.

⁵ W USA i w krajach UE wolumen subsydiowanego eksportu pszenicy obniżył się w 2004 r. o blisko 25% w porównaniu z 1995 r.

⁶ Wsparcie cen rynkowych podlegało redukcji w ramach „pułki żółtego”. Udział wsparcia cen rynkowych we wsparciu producentów ogółem wynosił w krajach UE w roku 1986 ponad 80% i w ciągu następnych 10 lat spadł do kilku procent [Pocztka 2005, s. 184].

Wyjątek stanowią kraje UE, w których wielkość eksportu wołowiny w ujęciu bezwzględnym od podpisania Porozumienia w sprawie rolnictwa spadła.

Efektem liberalizacji handlu zagranicznego wołowiną, zwłaszcza obniżenia stawek celnych, jest wzrost importu w niektórych krajach rozwiniętych, np. w USA, krajach UE i Korei. Natomiast jeżeli chodzi o dostosowania cenowe w krajach rozwiniętych, to można zaobserwować niewielki spadek ceny wołowiny w UE i zbliżenie się poziomu cen w USA i Kanadzie, co przedstawiono na rys. 2.

Rys. 2. Kształtowanie się cen wołowiny na rynkach państw rozwiniętych po 1995 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *Agricultural Outlook Tables* 2005.

Światowy rynek wieprzowiny również cechuje się rosnącym trendem wielkości produkcji. Udział wielkości eksportu wieprzowiny w wielkości produkcji kształtuje się na poziomie ok. 3-4%, aczkolwiek od 1995 r. można zaobserwować znaczny wzrost rozmiarów światowego eksportu wieprzowiny zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i w stosunku do wielkości produkcji. Dotyczy to krajów rozwiniętych (wzrost eksportu wieprzowiny w Australii, Kanadzie, UE i USA – zob. tab. 3), jak i krajów rozwijających się, co wyraża spadek udziału krajów rozwiniętych w światowym eksporcie z 97% w 1995 r. do 90% w 2002 r. Liberalizacja handlu wieprzowiną doprowadziła również do otwarcia rynku w Japonii, Korei, USA i Meksyku, gdzie od 1995 r. systematycznie rośnie wielkość importu. Ceny na wieprzowinę w krajach rozwiniętych, zarówno przed, jak i po RU, kształtowały się zgodnie z trendami światowymi, od czego wyjątek stanowiła jedynie Japonia (rys. 3). Jednak od 1995 r. występuje tendencja spadkowa poziomu cen wieprzowiny na rynkach światowych.

Tabela 2. Zmiany w wielkości produkcji, zużycia, eksportu i importu wołowiny w krajach rozwiniętych po 1995 r. (w mln t)

Rok		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Eksporterzy												
Australia	produkcja	1,72	1,73	1,94	1,99	1,99	2,03	2,07	2,09	2,00	2,05	2,15
	zużycie*	0,63	0,73	0,75	0,72	0,72	0,70	0,67	0,73	0,78	0,71	0,76
	eksport	1,11	1,03	1,19	1,28	1,27	1,33	1,41	1,36	1,22	1,34	1,39
Kanada	produkcja	0,93	1,02	1,09	1,18	1,26	1,26	1,26	1,29	1,19	1,49	1,53
	zużycie*	0,97	0,97	0,98	1,00	1,03	1,02	0,99	0,99	1,04	0,99	1,04
	import	0,26	0,24	0,25	0,24	0,26	0,27	0,31	0,32	0,28	0,10	0,15
	eksport	0,22	0,29	0,36	0,42	0,49	0,52	0,57	0,62	0,41	0,61	0,64
UE 25	produkcja	8,84	8,84	8,77	8,49	8,47	8,14	7,82	8,04	8,01	8,12	8,09
	zużycie*	8,34	7,77	7,92	8,16	8,36	7,93	7,29	7,99	8,29	8,26	8,25
	import	0,35	0,35	0,38	0,33	0,36	0,36	0,34	0,42	0,44	0,48	0,52
	eksport	0,98	0,96	1,00	0,74	0,88	0,58	0,53	0,52	0,39	0,37	0,39
Nowa Zelandia	produkcja	0,63	0,63	0,65	0,63	0,56	0,57	0,59	0,58	0,66	0,71	0,60
	zużycie*	0,12	0,13	0,14	0,13	0,12	0,12	0,10	0,11	0,11	0,11	0,11
	eksport	0,50	0,49	0,51	0,51	0,44	0,45	0,48	0,47	0,54	0,61	0,50
Importerzy												
Japonia	produkcja	0,60	0,55	0,53	0,53	0,54	0,53	0,46	0,54	0,50	0,51	0,51
	zużycie*	1,52	1,44	1,46	1,49	1,49	1,55	1,38	1,30	1,34	1,15	1,20
	import	0,93	0,90	0,92	0,95	0,97	1,03	0,96	0,70	0,82	0,61	0,69
Korea	produkcja	0,22	0,25	0,34	0,38	0,32	0,31	0,23	0,21	0,20	0,23	0,23
	zużycie*	0,43	0,46	0,52	0,49	0,56	0,57	0,55	0,58	0,56	0,57	0,60
	import	0,21	0,21	0,24	0,11	0,23	0,32	0,24	0,42	0,42	0,31	0,37
USA	produkcja	11,59	11,75	11,71	11,80	12,12	12,30	11,98	12,43	12,03	11,25	11,90
	zużycie*	11,73	11,90	11,77	12,03	12,34	12,50	12,35	12,74	12,33	12,68	13,24
	import	0,95	0,94	1,06	1,20	1,30	1,38	1,44	1,46	1,36	1,60	1,64
	eksport	0,83	0,85	0,97	0,98	1,09	1,12	1,03	1,11	1,14	0,13	0,31

* zob. tab. 1.

Źródło: zestawienie własne na podstawie OECD, *Agricultural Outlook Tables* 2005.

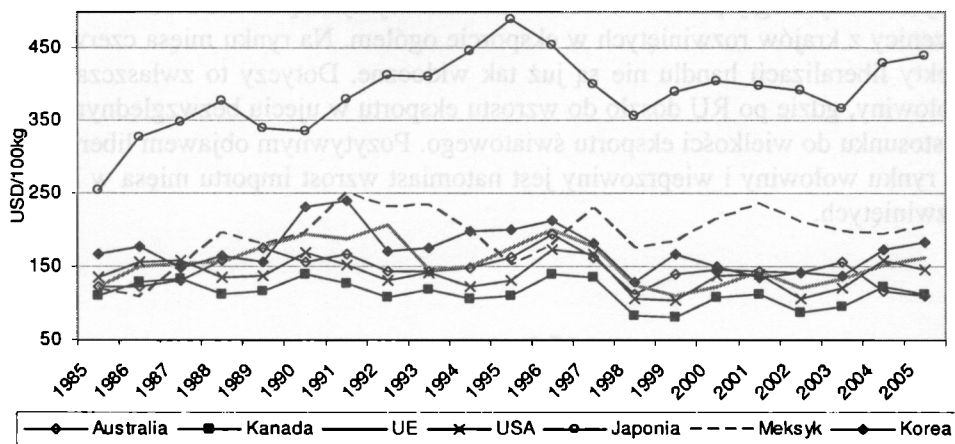
Tabela 3. Zmiany w wielkości produkcji, zużycia, eksportu i importu wieprzowiny w krajach rozwiniętych po 1995 r. (w tys. t)

Rok		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Eksporterzy												
Australia	produkcja	361	335	344	369	362	364	379	407	419	409	399
	zużycie*	360	340	349	364	365	380	366	407	443	454	453
	eksport	9	12	17	25	45	56	77	91	87	76	67
Kanada	produkcja	1 276	1 228	1 257	1 394	1 564	1 640	1 731	1 858	1 882	1 900	1 944
	zużycie*	819	773	764	870	920	885	903	879	802	820	864
	eksport	357	372	420	434	554	656	733	876	988	982	953

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
UE 25	produkcja	19 131	19 550	19 398	20 907	21 339	20 747	20 627	20 983	21 455	21 164	21 390
	zużycie	18 466	18 743	18 140	19 693	19 800	19 366	19 532	19 943	20 304	19 846	20 126
	eksport	844	1 059	1 377	1 315	1 584	1 416	1 133	1 249	1 340	1 441	1 298
	import											
USA	produkcja	8 096	7 764	7 835	8 623	8 758	8 596	8 690	8 929	9 056	9 319	9 409
	zużycie	8 059	7 618	7 630	8 305	8 597	8 456	8 388	8 685	8 816	8 871	8 988
	import	301	280	287	320	375	439	431	485	538	509	542
	eksport	357	440	474	558	579	584	708	731	779	963	958
Importerzy												
Japonia	produkcja	1 322	1 266	1 283	1 286	1 277	1 271	1 242	1 236	1 269	1 276	1 251
	zużycie	2 111	2 101	2 079	2 090	2 150	2 165	2 210	2 326	2 323	2 510	2 482
	import	829	933	731	721	857	930	1 012	1 111	1 074	1 234	1 231
Meksyk	produkcja	922	910	939	961	992	1 030	1 058	1 070	1 035	1 048	1 075
	zużycie	945	927	964	1 030	1 081	1 164	1 175	1 301	1 310	1 277	1 296
	import	29	30	48	91	114	166	154	257	300	257	254
Korea	produkcja	820	887	896	939	899	916	940	1 007	1 003	1 010	1 053
	zużycie	848	894	895	898	968	1 000	1 035	1 039	1 069	1 031	1 076
	import	44	53	83	71	183	123	131	91	78	90	77
	eksport	18	47	66	113	103	21	48	23	35	50	57

* zob. tab. 1.

Źródło: zestawienie własne na podstawie OECD, *Agricultural Outlook Tables* 2005.

Rys. 3. Kształtowanie się cen wieprzowiny na rynkach państw rozwiniętych po 1995 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *Agricultural Outlook Tables* 2005.

Szczególną uwagę należy zwrócić na przypadek Japonii. Ceny w tym kraju, zarówno na rynku pszenicy, jak i mięsa, kształtują się na poziomie znacznie przekraczającym poziom światowy. Jest to wynikiem m.in. specyficznej struktury wspar-

cia produkcji rolnej⁷. Trzeba jednak podkreślić, że Japonia należy do grupy największych importerów żywności na świecie.

4. Podsumowanie

Celem liberalizacji wymiany zagranicznej produktów rolnych jest ograniczenie prawne barier w postaci cel, subwencji itp. oraz doprowadzenie do zwiększenia obrotów w handlu zagranicznym w skali globalnej. Wyrazem owej liberalizacji powinien być wzrost relacji wielkości eksportu (importu) do wielkości produkcji. Jednak w stosunku do krajów rozwiniętych liberalizacja nosi znamiona paradoksu, gdyż prowadzi w wielu przypadkach do spadku wielkości obrotów z zagranicą. Dzieje się tak na skutek redukcji instrumentów wsparcia bezpośrednio oddziałujących na wielkość produkcji i ceny, dzięki czemu zmniejsza się wielkość nadwyżek podażowych. To z kolei powoduje zmniejszenie presji ze strony producentów rolnych na subsydiowanie eksportu, które zresztą i tak, zgodnie z wymogami WTO, winno być redukowane. Można przypuszczać, że osiągnięcie pewnego progu rezerw spowoduje zwiększoną substytucję instrumentów bezpośredniego wsparcia dochodów rolniczych w tych państwach.

Efekty liberalizacji handlu rolnego w krajach rozwiniętych są najbardziej widoczne na rynku pszenicy. Zarówno wielkość produkcji pszenicy, wielkość eksportu, jak i ceny uległy po 1995 r. obniżeniu. Zmniejszył się również udział eksportu pszenicy z krajów rozwiniętych w eksporcie ogółem. Na rynku mięsa czerwonego efekty liberalizacji handlu nie są już tak widoczne. Dotyczy to zwłaszcza rynku wołowiny, gdzie po RU doszło do wzrostu eksportu w ujęciu bezwzględny, jak i w stosunku do wielkości eksportu światowego. Pozytywnym objawem liberalizacji na rynku wołowiny i wieprzowiny jest natomiast wzrost importu mięsa w krajach rozwiniętych.

Literatura

- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A., *Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych*, AE, Poznań 2004.
- Kaczurba J., Kawecka-Wyrzykowska E., *Polska w WTO, IKC*, Warszawa 2002.
- OECD, *Agricultural Outlook Tables, 1970-2014*, 2005 http://www.oecd.org/topicstatsportal/0,2647,en_2825_494504_1_1_1_1_1,00.html.
- Poczta A., *Wpływ zmian w strukturze wsparcia finansowego producentów na cenę zbóż w Unii Europejskiej*, Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, Warszawa 2005.

⁷ Ponad 80% wsparcia produkcji pszenicy stanowi wsparcie cen rynkowych (MPS), w przypadku wołowiny jest to ok. 85%, a w przypadku wieprzowiny 97% i udział ten ciągle rośnie, wbrew założeniom WTO.

-
- Sumner D., Lee H., *Assessing the Effects of the WTO Agreement on Rice Market: What Can We Learn from the First Five Years?*, "American Journal of Agricultural Economics" 2000 nr 82.
- Tangermann S., *Has the Uruguay Round Agreement on Agriculture Worked Well?*, IATRC Working Paper, 2001.
- WTO, *Agreement on Agriculture*, Geneva 1994.

IMPACT OF AGRICULTURAL TRADE LIBERALIZATION ON THE TRADE RELATIONS IN THE CHOSEN AGRICULTURAL MARKETS OF HIGHLY-DEVELOPED COUNTRIES

Summary

The main aim of this paper is to analyze the impact of Uruguay Round Agreement on Agriculture on the trade flows in chosen agricultural markets (wheat, beef and pork) of highly-developed countries. The special attention is paid to the issue of different treatment of developing and highly-developed countries. Reduction requirements for highly-developed countries have been more restrictive and their aim is to lower the share of highly-developed countries export share in total export. The results of the survey shows that URAA has have the biggest influence on wheat market. Although, the effect of URAA on the meat market has not been so strong, one can still see some improvement in amount of meat imported to highly-developed markets.